

Oriental Journal of Philology**ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY**

journal homepage:

<http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about>**EXPRESSION OF THE MOTIF OF LOVE IN NODIRA'S LYRIC POETRY****Surayyo Isomiddinovna Eshonqulova**

Doctor of Philology (DSc), Associate professor

Alfraganus University

s.eshonqulova@afu.uz

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Nadira, classical Uzbek literature, lyric poetry, motif of love, artistic interpretation.

Received: 23.12.25**Accepted:** 24.12.25**Published:** 25.12.25

Abstract: In this article, the artistic and philosophical interpretation of the theme of love in Nodira's lyric poetry is examined. The moral and spiritual significance of the motif of love in the poetess's philosophy is revealed, and the manifestation of the idea of love in Nodira's works as a path toward the human soul's aspiration for eternity is scientifically substantiated.

ISHQ MOTIVINING NODIRA LIRIKASIDAGI IFODASI**Surayyo Isomiddinovna Eshonqulova**

filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Alfraganus universiteti

s.eshonqulova@afu.uz

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Nodira, mumtoz o'zbek adabiyoti, lirika, ishq motivi, badiiy talqin.

Annotatsiya: Mazkur maqolada Nodira lirikasida ishq-muhabbat mavzusining badiiy-falsafiy talqini tadqiq etilgan. Ishq motivining shoiri falsafasidagi axloqiy-ma'naviy ahamiyati, Nodira ijodida ishq g'oyasi inson ruhiyatining abadiylikka intilish yo'li sifatida namoyon bo'lishi asoslangan.

ВЫРАЖЕНИЕ МОТИВА ЛЮБВИ В ЛИРИКЕ НАДИРЫ**Сурайё Исомиддиновна Эшонкулова**

Университет Алфраганус, доктор филологических наук (DSc), доцент

s.eshonqulova@afu.uz

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Надира, классическая узбекская литература, лирика, мотив любви, художественная интерпретация.

Аннотация: В данной статье исследуется художественно-философская интерпретация темы любви в лирике Надиры. Раскрывается нравственно-духовное значение мотива любви в философии поэтессы, а также научно обосновывается проявление идеи любви в творчестве Надиры как пути устремления человеческой души к вечности.

Kirish. Sharq she'riyatining yetakchi motivi lirik qahramonning ichki ruhiy o'y-kechinmasini ifodalasa, albatta, bu iztiroblarning eng jo'shqini, alohida e'tiborga moliki, inson qalbini titratib, larzaga solgan ishq-muhabbat tuyg'ularidir. Ishq-muhabbat mavzusi qadimdan barcha insonlarni qiziqtirib kelgan. Ibn Sino "Ishq haqida risola" ("Risola fil-ishq")sida inson qalbini junbushga keltirgan muhabbatni ruhiy emotsional holat deb bilganligini ko'rish mumkin. Olim insondagi bu emotsional ruhiy holatni jamiki tabiiy unsurlarda kechadigan jarayon deb hisoblaydi va odamzodga xos bo'lgan ishqdan hayvoniy hirsiy ishqning farqli tomonlarini aniqlaydi [9;47-68]. Ulug' zot bo'lgan inson muhabbati barcha tomonlari bilan hayvoniy hirsdan yuqori turishligini, o'z jismidagi hayvoniy hirs bo'lmish ishqni yenga olsagina inson ilohiy ishq sohibi sifatida oliy maqomga ega bo'lishini Ibn Sino o'z asarida ilmiy dalillaydi. Imom G'azzoliyning "Diniy ishlarning tiklanishi" ("Ihyoi ulum-ad-din") kitobidagi "Najotga eltuvchilar" ("Munjiyot") deb atalmish to'rtinchi qismi tarkibida ham bu mavzuda alohida bob ajratilgan bo'lib, mutafakkir mazkur insoniy tuyg'uning kimga yo'naltirilganiga ko'ra 5 turga ajratadi:

1. Insonning yaratganga ishq.
2. Insonning yaqinlari, qadrllovchi, sevuvchilarga ishq.
3. Nazokatli qalbi pok, mehribon insonlarga ishq.
4. Atrofidagi botinan, zohiran go'zallik sohiblariga ishq.
5. Umuman bag'ri keng, keng fe'lli, maslakdoshlariga ishq [1;238].

Ushbu muhabbat turlari G'azzoliyning keyingi mantiqiy tahlili natijasida yaratuvchi va xojasi deb bilgan – Allohga bo'lgan muhabbatida yagona oliy tuyg'uga birlashadi. Tasavvuf ta'limotida ushbu qarashlar umumlashtirilib, alal oqibat, "ishqi haqiqiy" va "ishqi majoziy" tushunchalari tarzida namoyon bo'ldi. "Ishqi haqiqiy" Yaratganga bo'lgan chuqur muhabbat bo'lib, Parvardigorning vaslini ko'rishga muhtojlikni anglatsa, "ishqi majoziy" bandalarning bandalarga hamda o'tkinchi olamga qo'yilgan ishq sifatida talqin etiladi [4; 23-24]. Mazkur nazariy asoslar mumtoz o'zbek adabiyotida, xususan, Nodira ijodida o'zining yorqin badiiy

ifodasini topgan. Shoirira lirikasida ishq faqat shaxsiy tuygʻu emas, balki insonni maʼnaviy bedorlikka yetaklovchi falsafiy-axloqiy kategoriya sifatida namoyon boʻladi.

Adabiyotlar tahlili. XX asr nodirashunoslikda shoirira ijodini atroflicha oʻrganilganligi bilan ajralib turadi. Nodira tarjimayi holi, ijodiy merosiga oid bir qator tadqiqotlar adabiyotshunos olimlar tomonidan turli aspektlarda tadqiq etilgan [6,563; 7,182]. Mustaqillik yillaridan soʻng ham shoirira shaxsiyati va sheʼriyatini yoritishga qaratilgan koʻplab ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan [5,292; 2,158; 3,267].

Metodologiya. Qayd etilgan tadqiqotlarda Nodira shaxsiyati, dunyoqarashi, asarlaridagi tarixiy obrazlar tizimi, poeziyasi borasida turli yoʻnalishlarda turli munosabatlar bilan fikr-mulohazalar milliy istiqlol nuqtayi nazaridan biografik va qiyosiy-tipologik metod orqali tahlil etilgan. Biroq, Nodira sheʼriyatida shoiraning ishqiy motivi oʻziga xos psixo-biografik metod asosida kompleks tahlil etilmagan, germeneytik usullaridan foydalanilgan holda maxsus tadqiqot doirasiga tortilmagan.

Natijalar. Tahlillar natijasida Nodira lirikasida ishq tushunchasi ikki yoʻnalishda - ilohiy va majoziy ishq tarzida namoyon boʻlishi aniqlandi. Ilohiy ishq Yaratuvchiga intilish, visol orzusi, sabr va vafo gʻoyalari bilan uygʻunlashsa, majoziy ishq insonlar orasidagi muhabbat, hayotga, tabiatga va jamiyatga munosabat orqali ifodalanadi.

Muhokama. Shoirira Nodira ijodini kuzatar ekanmiz, uning lirikasida “ishqi ilohiy”, “ishqi majoziy” tasvirining goʻzal namunalarini uchratamiz. Masalan:

Avvali nomamni hamding birla aylay ibtido,
Xoti pokingga erur na ibtido, na intiho.
Men kimu vasfingni zikr etmak va lekin koʻngluma,
Yuz tuman shavqi muhabbat shuʼlasi bermish ziyo...
Ikki olamda umidim sendin ermish, Komila,
Qilmagʻil, yo rab, oʻzungdan oʻzgalarga oshno (N1;29).

Shoirira ushbu gʻazalini Robbisiga bitar ekan, oʻziga behisob shavqu muhabbati ziyo berganligini chin yurakdan eʼtirof etadi. Yagona Yaratuvchiga “oʻzungdan oʻzgalarga oshno qilmagʻil”, – deya ishq izhorini namoyon etadi.

Nodira lirikasida Haq taolaga intilish va ishqiy ilohiyga bagʻishlangan quyma satrlarni koʻplab uchratish mumkin. Shoiraning sheʼrlarida Allohga muhabbat, islom diniga eʼtiqod, inson va tabiatga boʻlgan mehr tuygʻulari bilan uygʻunlashib ketadi.

“Paydo” radifli gʻazalida Allohga qarata: Sening muhabbating bilan toʻliq qalbim oʻzligini bildirdi, senga boʻlgan muhabbatim ifodasi – koʻz yoshlarimdan vafo niholi unib chiqdi, –deb shukr va faxr tuygʻusini izhor etadi. Yuqoridagi misralardan koʻrinib turibdiki, shoirira Alloh vasfida uning benazirligini tasvirlab beradi. Uning benihoyat qudrat egasi ekanligini “bir qatra

suvdin gavhari qimmatbaho paydo” qila olishida, umuman, olam yaratqilarini go‘zal va benuqson bunyod etganini, shu bois ishqida “gul bila bulbul aro bargu navo paydo” bo‘lganligini zavq-shavq bilan kuylaydi. Tong nurlarining har bir zarrasida ham, hattoki, Haq ta’olo mehri namoyon bo‘lishini his etgan shoira, minnatdorchiligi evaziga ko‘z yoshlar to‘kib, Yaratganga vafoli bo‘lishini tarannum etadi:

Bihamdillah, guli mehru muhabbat oshkor o‘ldi

Ki, bo‘ldi Komila ko‘z yoshidin naxli vafo paydo (N1;30).

Shoira Allohga vafosining cheksiz ekanligini, uning birligiga nafaqat dono, balki johil ham iqrorigini o‘tliq misralarga jo aylar ekan, Haq jamolini ko‘rishni bir umr orzu qiladi:

Muhtoj sening dargohingga mo‘minu muflis,

Iqror sening birligingga johilu dono...

Hajr ichra erur Komila mushtoqi visoling,

Shoyadki ko‘zim qilsa jamolingni tamosho (N1;28).

“Nodira she’riyatida ikki xil ishq bir-biri bilan uyg‘unlashgan holda yuzaga chiqadi va ayni paytda bu hol shoironing keng qamrovli ijodkor sifatidagi salohiyatini ko‘z-ko‘z qiladi” [8;8].

Nodira asarlari abadiyligining sababi ham uning ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan yuksak fikrlarni oliy badiiy shaklda berganligida, deb hisoblaymiz. Nodira insonlar o‘rtasidagi munosabatlardan tortib, eng muqaddas hodisalargacha ishq mavzusi bilan bog‘liq holda tasvirlaydi. Fikrimizni oydinlashtirish uchun quyidagi birgina g‘azalni keltiraylik. Uning g‘azali butun mohiyati bilan bedorlikka da’vat sifatida hech bir kishini befarq qoldirmaydi:

Kel, dahrni imtihon etib ket,

Sayri chamani jahon etib ket.

Matla’da “Inson hayotga keldimi hayotni, yorug‘ olamni va insonlarni bilish va anglashga qodir bo‘lmog‘i, so‘ng ketmoqqa haqli”, – degan fikr aytilib, ruhan va qalban bedorlik, jamiyat, davr, xalq va muhitga nisbatan ma’naviy bedorlik g‘oyasi targ‘ib qilingan.

Bedardlarning jafolaridin

Faryod chekib, fig‘on etib ket.

Ikkinchi baytda esa inson “Inson ko‘nglida dardi yo‘q qahrilardan qochishi, o‘z dardini to‘kib, so‘ng ketmoqqa haqli”, – deb hisoblaydi. Shoira e’tiroficha, inson sergak hissiyotlarga tayanib yashashi kerak. Chunki kim dardli bo‘lsa, u komildir. Qorin zahmati, oila tashvishi uchungina ishlab, faqat shular uchungina yashab bo‘lmasligi, shuning uchun ham dardsiz jafokashlardan qochishni targ‘ib etadi.

Dunyo chamanini bulbulisen,

Gul shoxida oshiyon etib ket.

Uchinchi baytda “Inson dunyo chamani gullari ichidagi sayroqi bulbul kabi haroratli va ta’sirchan bo‘lishini, so‘ng ketmoqqa haqli” ekanligi bayon qilinadi.

Ey ashk, ko‘zimni maktabidin,

Hayrat sabaqin ravon etib ket.

To‘rtinchi baytda “Inson og‘riqli ohanglari ila butun dunyoni hayratga solishni, so‘ng ketmoqqa haqli”ligini ta’kidlagan. Inson ko‘zi – uning kalbi, uning mangu beorom, halovat bilmas yuragi, qaysi bir darajada bo‘lmasin, aniqlik markazi. Unda hayot, inson, ezgulik, yovuzlik, adolat haqidagi aniq haqiqatlar aks etishi kerak, – deb hisoblaydi.

Olam chamaniki bevaforur,

Bir oh bila xazon etib ket.

Beshinchi baytda “Bu yolg‘on va o‘tkinchi dunyoda inson bir nafas ila to‘zigan barg misoli uzilib, xazonga aylangani kabi, so‘ng ketmoqqa haqli”, ya’ni unda yolg‘on va aldovlardan ozod bo‘lib, barg o‘zidan toza nafas chiqargani kabi, hayotlik chog‘ida buyuk g‘oya va maqsadlar sari intilib yashashi kerakligi aytiladi.

Ushshoq maqomi bo‘stondur,

Azmi rahi bo‘ston etib ket.

Oltinchi baytda “Inson ishq egalarining manzili bo‘lgan bo‘stondir. Ana shu bo‘stonga intilib yashash” lozimligi targ‘ib etilgan. Chunki shoira nazdida ishq – bu Iymon. Muhabbatli kishilargina iymonli. Nodira inson hayoti mobaynida faqat iymonli kishilargagina ergashish kerakligini uqtiradi.

Maqsad na edi jahona kelding?

Kayfiyatini bayon etib ket.

Yettinchi baytda “Hayotga kelishidan inson ne maqsad ekanligini anglaganidan va o‘zgalarga ayon etganidan so‘ng, ketmoqqa haqli” deb shoira inson o‘z umrini g‘animat bilmog‘i, uni behuda sarflamasligi, hayotda har bir kishining o‘z maqsadi bo‘lmog‘i, befarq va loqayd bo‘lmasligi, bu besh kunlik dunyoda ezgulik ila maqbul amallarni qilmoqlikka chaqiradi va ma’naviy bedorlikka da’vat qiladi.

Fosh etma ulusqa ishq sirrin,

Ko‘ngulda ani nihon etib ket.

Sakkizinchi baytda “Nodon olomon – jaholatdan sarmast to‘daga o‘z dilidagi ishq sirlarini fosh etib bo‘lmaydi, inson undaylarga ko‘nglini ochgandan ko‘ra, qalbida uni pinhon saqlangani ma’qul” deb hisoblaydi.

Kel, ishq yo‘lida ko‘zlaringni,

Ey Nodira, durshifon etib ket (N1;83).

Gʻazalning maqtaʼsida “Ey Nodira, ishq yoʻliga koʻzlaringdan dur kabi koʻz yoshlaringni ayamay toʻk” deya hikmatomuz misralar yaratgan. Hayotning ham, inson umrining ham hal qiluvchi muhim ikki chegarasi – tiriklik va oʻlim – Nodira gʻazalida ikkita gʻoyaviy qanot yordamida oʻz qarashlarini bayon etgan. Yaʼni umrning kunlarinigina emas, qisqa soatlari-yu va daqiqalarini ham oʻlim changaliga topshirmay, oʻziniki qilib saqlab qolmoq uchun insonga “ishq yoʻlida” oʻzini bagʻishlash ato etilgan. Shuning uchun ham ishq – Ona yurtga, halqqa, hayotga muhabbat tufayli maʼnan bedorlik – inson ruhiyatining oʻlim ustidan gʻalabasi, abadiylikka erishish yoʻlidir.

Xulosa. Nodira ijodida ham ishq va muhabbat ideal tuygʻu sifatida talqin etilib, lirik qahramon – oshiq ahvolidan xabar berish bilan birga ilohiy gʻoyalarni ilgari suradi. Shoira falsafasida yaxshilik va yomonlik, adolat, ishq-muhabbat kabi axloqiy tushuncha va tamoyillar katta oʻrin egallagan.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Abu Hamid al Gʻazali. Voskresheniye nauk o vere. –M.: Nauka, 1980. –S.238.
2. Eshonqulova S. Nodira sheʼriyatida tarixiy obrazlar talqini. Filol. fan. nom. ...diss. – T., 2011. – B. 158.
3. Eshonqulova S. Nodiraning badiiy mahorati. Filol. fan. dokt. ...diss. – Jizzax, 2022. B. 267.
4. Imomnazarov M. Mintaqa adabiyoti rivojida tasavvufning oʻrni / Badiiy adabiyot va tasavvuf timsollari. –T.: Toshkent davlat Sharqshunoslik instituti. –B.23–24.
5. Nusratullo Atoulllo oʻgʻli Jumaxoʻja. Milliy mustaqillik mafkurasi va adabiy meros (XVII–XIX asrlar oʻzbek sheʼriyati asosida). Filol. fan. dokt. ...diss. –T., 1999. – B. 292.
6. Qayumov A. Qoʻqon adabiy muhiti (XVIII–XIX asrlar): Filol. fan. dokt. ... diss. – T., 1961. – bet 563.
7. Qodirova M. Nodira hayoti va ijodi: Filol. fan. nom. ... diss. –T., 1961. – bet 182.
8. Qodirova M. Sheʼriyat va muhabbat malikasi. –T.: Adabiyot va sanʼat, 1998. –B.8.
9. Серябрянов С. Ибн Сино (Авиценны) о любви. – Тбилиси, 1976. – С.47-68.